

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Academic Social Science
Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık 2013, s. 226-237

Çağdaş DEMREN¹

ŞİDDET DİLİ ve VİCDAN

ÖZ

Şiddet bir kimsenin gündelik yaşamının gerçeğidir. İçinde yaşamakta olduğumuz tüm zaman ve mekânları kapsar. Şiddeti açıklaması zordur ve geçmişte onu açıklamaya ve çözümlenmeye yönelik birçok farklı çaba söz konusu olmuştur. Gerek felsefe alanında gerekse de sosyal bilimlerde onun hakkında birçok kuramlaştırma çabası içerisine girilmiştir. Fakat bu çabaların hiçbirisi onu tam anlamıyla idrak etmeye yetmemiştir. Burada önemli olan şey, şiddet hakkında yeni bir kuram oluşturma çabasına girişmektense onun hakkındaki bakış açımızı değiştirmeye çalışmaktır. Bu bağlamda şiddet bir gerçeklik ve süreç olarak bir dil olarak düşünülebilir. Onun da kendine özgü bir yapısı ve grameri vardır. Diğer dillerin hükmü kalmadığı an ortaya çıkar. Şiddet sadece tek başına varolabilir. Şiddet kalıcıdır, kendi potansiyeli içerisinde bekler ve daima bizim yanı başımızdadır. Şiddet ancak diğerleriyle birlikte etkileşimsel bir alan içerisinde oluşur. Şiddetin en önemli yönü ona başvuran kimseyi dönüştürüyor olmasıdır. Bu bağlam içerisinde en önemli şey şiddet ve vicdan arasındaki ilişkidir. Vicdan daima şiddetle birlikte diyalektik bir ilişkisellik içerisinde ortaya çıkar. Bu makalede, şiddet ve vicdan arasındaki bu diyalektik birlikte varoluş, felsefik, antropolojik ve kültürel çalışmaları sentezlemeye çalışan bir bakış açısı içerisinde seçilmiş belli örneklerle çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: şiddet, şiddet dili, vicdan, etkileşimsellik, varoluş

THE LANGUAGE OF VIOLENCE and CONSCIENCE

ABSTRACT

Violence is a reality of daily life of a person. It comprises all spaces and it occurs along the time which we live in. It is hard to explain and in the past there were different kinds of efforts to explain and to exhibit it. In philosophy or in social sciences some philosophers and social scientists try to built some theories about it. But this efforts are never enough to figure it out. But the important thing is not to set up a new theory about a violence on the contrary to change our point of view about violence. We suggest that we would think the reality and the continuum of violence as a language. Because it has a spesific structure and grammer. When other languages are invalid, it appears. Violence

¹ Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fak., Antropoloji Böl., demrencagdas@gmail.com, cdemren@cumhuriyet.edu.tr

exists as only a single language. It is a process which is constituted in an interactional domain. It is permanent, it waits in its potentiality. It is always with us. The most important aspect of violence is that it transforms the person applying it. In this circumstances the most important thing is the relation between violence and conscience. Conscience always exists with violence in dialectical interrelation. In this article, we try to analyse this dialectical interrelation by different examples which we choose in a mixture of philosophical, anthropological and cultural studies perspective.

Key Words: violence, language of violence, conscience, interactionality, existence

Günlük yaşantımızda onsuz olamadığımız süreçler ve olaylar vardır. Bizi kendi paradokslarıyla sınayan, kuşatan, kemiren, inciten ve coşturan bu süreçlerden biri de şiddettir. İnsan yaşamının en karmaşık, girift ve engin konularından birisidir. Birbirine eklenen birçok güzergâhı tek bir noktada toplar ve patlatır şiddet. Bu güzergâhlar birçok farklı süreç dolayısıyla işler. Bunlar psikolojik, biyolojik, sosyolojik, dilsel ve kültürel süreçlerdir. Şiddet bu süreçlerle işleyerek bireye ya da topluluğa bir yoğunlaşmayı, sıkışmayı ve boşalmayı yaşatır. Hangi bilimsel disiplinden olursa olsun yapılan tüm araştırmalar ve tartışmalar bu bahsettiğimiz “yoğunlaşma, sıkışma ve boşalma” üzerinedir.

Şiddeti tüm veçheleriyle ele almak, onun hakkında temel bir kuram oluşturmaya çalışmak – her ne kadar böyle adımlar atılmış olsa bile- çıkmaz bir sokağa girmektir. Onun için atılan adımlar ve gösterilen çabalar daha naif bir şekilde, “şiddet” konusunun temel belirleyicilerinden ve sonuçlarından birisine veya birkaçına odaklanmak olmuştur. Tercih edilen diğer bir yolda – aslında en çok da tercih edileni budur belki- kendine özgü, tarihsel ve bağlamsal bir konu veya olay üzerine odaklanmaktır. Bu deneme, şiddetin dili üzerine odaklanmaya, daha çok da şiddetin kendisinin bizatihi bir “dil” olduğu gerçeğine dikkati çekmeye çalışacaktır. Bu dilin bizzat kendisine ait bir “grameri” ve süreçselliği olduğunu da belirtmek gerekir.

Şiddet dilinin Hannah Arendt’ten (2009:9) yola çıkarak “araçlara gereksinim duyduğu” söylenebilir. Arendt özellikle 20. yüzyılda bu araçların teknolojik ve teknik açıdan oldukça geliştiğini ve bunun daha büyük tehlikelere yol açabileceğini öngörmüştür. Temel esas, amaç ve araç arasındaki dengededir ona göre. Fakat bu denge bozulmakta, belli amaçlar, kullanımlarını haklı kıldıkları ve gerçekleşmek için gereksinim duydukları şiddet araçlarının giderek kendilerini belirlediği ve egemenlikleri altına aldığı bir hale gelmektedirler. Bu amaçlar da siyasal amaçlardır. İnsan eylemlerinin kişiyi de aşan denetlemeziği ve şiddetin kendi içerisinde taşıdığı keyfilik ögesi durumu daha da vahim hale getirmektedir. Diğer bir deyişle araçların amaçları belirlediği bir çağda yaşamaktadır insanoğlu ve tüm siyasal alanda bundan etkilenecektir.

Aynı zamanda geçtiğimiz ve içinde yaşadığımız yüzyıllar için hükümetlerce de görevlendirilen ve spekülasyondan başka bir şey yapmayan bir nevi “şiddet okuyucuları” denilebilecek bir grubun da ortaya çıktını gözlemleyebiliriz. Arendt (2009:13-14), bu “bilimsel kafalı” danışmanların şiddeti basit, kuramsal ve tahmin edilebilir bir kavrama dönüştürdüklerini; dolayısıyla aslında şiddet hakkında hiçbir şey düşünmediklerini belirtmektedir. Hâlbuki şiddet büyük oranda öngörülemez, rastgele ve kuramsal çerçeveleri parçalayıcı niteliktedir. Bu nedenle şu söylenebilir: Şiddet kurama direnir ya da onu her kuramlaştırma çabası onu gerçekliğinden soyutlama tehlikesi taşır. Bununla birlikte bu soyutlama tehlikesinden kaçınmak mümkün

değildir; her tanımlama çabası bunu içerir. Bu nedenle kuramsal sakınlı davranmak ve kavramları mecazlarla esnetebilmek belki de en doğru yoldur. Bunun en iyi örneklerinden birisi antropolog Nancy Scheper Hughes'inkidir:

“Şiddet kaygan – doğrusal olmayan, üretici, yıkıcı ve yeniden üretici- bir kavramdır. O, taklitsel büyü veya homeopati gibi taklitçidir. Tek bilebildiğimiz benzer benzeri üretir. Şiddet kendisini doğurur. Bu suretle doğrudan şiddetin zincirlerinden, sarmallarından ve aynalarından-ya da tercih ettiğim gibi- şiddetin sürerliliğinden bahsedebiliriz. Biliyoruz ki karılarını dövenler ve cinsel suiistimalcilerin kendileri de genellikle, sanki alışılmışçasına dövülmüş ve suiistimal edilmişlerdir. Terör, korku ve işkenceye dayalı baskıcı siyasi rejimler sonradan, diktatörleri yerinden eden aynı devrimci militanlar tarafından sıklıkla taklit kabilinden yeniden üretilirler. Yapısal şiddet – yoksulluğun, açlığın, toplumsal dışlanmanın ve aşağılanmanın şiddeti-kaçınılmaz olarak kişisel ve evcil şiddete çevrilir...

Şiddet sadece fiziksel terimlerle – fiziksel güç, saldırı veya acının eziyeti – anlaşılmalıdır. Şiddet ayrıca kişiliğe, haysiyete veya kurbanın değerlilik duygusuna saldırıları da içerir. Şiddete erkini ve anlamını verenler şiddetin toplumsal ve kültürel boyutlarıdır. İşkencenin, terörün ve şiddetin sadece fiziksel veçhelerine odaklanmak, empatik tanıklığı alt üst edecek gözlemci bir itkinin bulunduğu pornografik bir şiddet tiyatrosuna dönüşme riskini taşıyacaktır...

Sonuçta şiddetin tamamen ne olduğunu “bildiğimi” kesinlikle söyleyemem. O kolayca somutlaştırılmaz ve nitelendirilemez, öyle ki özgül bir edimin şiddetli olup olmadığını tanımlamak için düzenlenebilecek mutlak ölçütlü bir “yoklama listesi” hazırlanabilir...

Şiddet her şey ve hiçbir şey olabilir: meşru ya da gayrimeşru; görünebilen ya da görünmeyen; anlamlı ya da boşuna; keyfi ya da tamamen akılcı ve stratejiktir” (Scheper-Hughes 2003:169-171).

Şiddet Scheper-Hughes'un açılımından da anlaşılacağı gibi ucu açık ve belirsiz bir niteliği içerir. Bu belirsiz nitelik onu tekinsiz yapar. Bu tekinsizlik de onu araştıranları ister istemez karanlık bir noktaya doğru götürür. Bu karanlığın içinde olguya sarıh bir şekilde bakabilmek oldukça zordur. Fakat şu sorulabilir: Şiddetin kötü olduğunu bilmemize rağmen onu insan yaşamının ayrılmaz bir parçası ve zaman zaman büyüleyici kılan nedir?

Şiddet Üzerine Tartışmalar

Şiddet çoğu hayvanın doğasında olan bir gerçeklik ve süreçtir. Dolayısıyla doğuştan getirilen bir boyutu olduğu söylenebilir. Ama hayvanlardaki bu eğilimin ne kadarı şiddettir; insan “şiddet” derken hayvanlardakiyle aynı şeyi mi kastetmektedir? Bizce bu aynı şey değildir ve insanı diğer hayvanlardan ayırır. İnsanın sistematikliği ve “şiddet”ten büyülenmesi onu biricik kılar. İnsan onu kategorize eder, yapılandırır, icat eder ve dilinin bir parçası haline getirir. Dolayısıyla şiddet, “şiddet” olduğu noktada doğallıktan çıkar. Bu noktada antropolog Riches (1989:10-11) “şiddet” mefhumunun kültürlere göre değişken niteliğinden bahseder. Anglosakson dünyası dışında kalan kimi kültürlerde şiddetin çok farklı bağlamlarda kullanılabildiğine dikkati çeker. Bu toplumlarda gerçekleştirilen sosyal eylemlerin bazılarının ve kolektif bilinçlerini oluşturan mitoloji ve estetik gibi olguların içerdiği “şiddet”

Anglosaksonlarca yadırganabilecektir. Bununla birlikte Anglosakson düşüncesinin özünü oluşturan bazı öğelerde diğer kültürlerde bulunmayacağı için, “şiddet” kavramının karşıladığı eylem ve imajlar grubu da diğer kültürlerde olmayacaktır. Anglosakson zihniyetinde “şiddet” diğerlerinden farklı bir şekilde, fazlasıyla gayri meşru veya onaylanması mümkün olmayan tutumlara işaret eder. Buna rağmen bu nitelik şiddetin uygulayıcısı tarafından küçümsenir hatta göz ardı edilir. Zaten şiddet, bu göz ardı edilmesinden dolayı “paradoksal” denilebilecek bir niteliğe sahiptir. Onu uygulayan için bu “şiddet” değildir ya da “meşrudur”; aksine onu tanımlayan mağdur ya da tanıktır. Uygulayan onun “dilini” kurandır ama bu “dili” tanımlayan da kurbandır.

Riches, bireysel bir bağlamda tanığın ve aktörün (şiddeti uygulayanın) bakış açısının öneminden söz eder. Riches’e (1989:15-16) göre her şiddet ediminin bir “çekirdek amaç”ı vardır. Bu çekirdek amaç, karşıdan gelebilecek herhangi bir karşı koyuş ya da misilleme olasılığını bertaraf etmek ve şiddetin “meşruluğunu” kurbanı ama özellikle de tanığa kabul ettirmektir. Aktör açısından bu şiddet biçiminin “haklılığı” onun “kaçınılmaz” oluşuna ve karşı tarafın sosyal edimlerinin bir an önce kısıtlanması “gerektiğine” dayandırılır. Şiddet bu “taktik caydırıcılık”a bağlıdır. Dolayısıyla şiddetin kesinlikle *etkileşimsel ve karşılıklı inşa edilen* bir süreç olduğu ileri sürülebilir.

Bu etkileşimselliğin çok farklı boyutları olabilir. Simmel’i bu bağlamda ele alabiliriz. O belki de, kendi dönemine dek sosyal bilimlerde büyük oranda göz ardı edilen ‘çatışma’ konusunu gündeme getiren sosyolog olmuştur. Simmel (2009)’in yaklaşımı aslında oldukça bilinen diyalektik bir niteliğe sahiptir. Toplum ona göre farklı ve karşıt değer yargılarının, duyguların ve durumların bir arada bulunduğu bir niteliğe sahiptir. Sevgi ve nefret, yardımlaşma ve rekabet gibi unsurlar toplumun mayasında bulunurlar. Ona göre burada, “olumsuz” olarak nitelendirilen etkenler köstek olmadıkça toplum ortaya çıkacaktır benzeri bir fikir ileri sürmek oldukça anlamsızdır. Bu “çatışan” unsurlar hatta bizzat çatışmanın kendisi toplumun ortaya çıkışında “olumlu” bir niteliğe kavuşur. Simmel (2009:90-91) gerek evlilik gibi daha küçük, gerekse de Hint Kast toplumsal yapısı gibi daha büyük yapılanmalarda çatışmanın veya ihtilafın olumlu niteliklerinden söz eder. Özellikle bu tür bir yapılanmada düşmanlıklar sınıfların ya da grupların birbirlerine olan konumlanmalarını belirler. Aynı şekilde münakaşa ve çatışmalar evliliğinde bir parçasıdır.

Simmel’in yaklaşımında mekansal ilişkiler çok önemli bir noktaya sahiptir. Birçok farklı denemesinde bunu ısrarla vurgular. Mekansal ilişkiler, gerek grup içi gerekse de bireyin hisleri ve psikolojisini kapsayan bir mahiyettedir. Simmel (2009:93-96) aslında hislerin ve ilişkilerin birbirleriyle koşut olduğunu, bunların kendi içlerinde homojen bir bütün oluşturduğunu ileri sürer. Hem itici hem de çekici, hem yöndeşen hem de ayrışan süreçler ve hisler her iki alanda da iş başındadır. Fakat insan aklı bu durumu farklı kuvvetlerin bir alaşımı olarak algılama eğilimindedir. Kısaca heterojenlik gibi algılanan homojen ve tutarlı ilişki ve etkileşimler söz konusudur burada. Dolayısıyla çatışma olgusu bu homojen ilişki ve etkileşimlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Diğer unsurlarla bir araya geldiği vakit grupta bütünleştirici bir kuvvet haline gelebilir.

Fakat Simmel’in vurguladığı bir nokta vardır: Salt şiddet durumunun sadece imhaya yönelik olduğu ve grubu veya topluluğu bütünleştiren bir rolünün olmadığı. Dolayısıyla salt

şiddetin *çatışmayı* aşan bir boyutu olduğunu ima etmektedir. Simmel bu noktada salt şiddete açık kapı bırakmaz. Bu noktada şöyle bir spekülasyon yapılabilir: Simmel şayet kendi döneminde değil de, yaşamakta olduğumuz post modern bir dönem olan 20 yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında yaşasaydı şiddete bakışının daha farklı olabileceğini varsayabiliriz. Bu spekülasyona geçmişte de bugün yaşanıl原因en birçok şiddet biçiminin o dönemde de varolduğu gerçeğiyle itiraz edilebilir. Bu doğrudur da. Anlatılmak istenen şiddetin günümüzde küresel ve yerel dinamiklerin karşılıklı etkileşimlerinde ve çatışmasında kültürel ve siyasal kimlik mücadelelerinin bir yan ürünü ya da aracı olmasından çok, bu mücadelelerin en azından görece olarak daha *yapılandırıcı bir içeriği* haline gelmekte olduğudur. Gündelik hayatın en azından belli cemaatler veya gruplar için zaman zaman ayrılmaz bir parçası haline gelen şiddet onlar açısından *anlam yaratan ve yaşam çemberini tamamlayan* bir nitelik arz eder görünmektedir.

Şiddetin bireysel boyutlarına baktığımız vakit benzer süreçlerin işler olduğundan sözedilebilir. Sofsky şiddetin bireyler açısından olan karmaşık doğasına değinir. Şiddet kolayca tanımlanabilecek bir niteliğe sahip değildir ona göre. Ne genetik- biyolojik ne de ekonomik, ideolojik veya politik açıklamalar onu anlayamazlar ve anlamlandıramazlar. Kendiliğinden oluşan bir süreç içinde ortaya çıkar. Çoğu zaman öngörülemez. Sofsky ayrıca şiddetin insanı dönüştürücü etkisinden söz eder. Şiddet bireyin yaşamında varolan eşiklerin aşılmasını sağlar. Kişiyi başka bir boyuta geçirir. İnsan doğasının ucu açık niteliğinin en sarıh biçimde ortaya çıktığı unsurlardan birisidir. Hayal gücünün ve imgelemin en hızlı ve dönüştürücü biçimde çalıştığı varlık alanlarındandır. Bu dönüştürücü ve imgelemi tetikleyici süreç zamanla bir alışkanlık, gündelik hayatın bir rutinine dönüşebilir. Şiddet gündelik hayat içerisinde bazı bireyleri bir topluluk oluşturacak ve birbirlerinin gözünde değer ve hayranlık uyandıracak şekilde birbirine bağlayabilir. Bu bazıları başkalarının acılarından keyif ya da zevk alır hale gelebilir. Eğer şiddet cinnet halinde sirayet ederse burada artık tamamen bireyin kendi egosu ön plana çıkar. Başkalarının gözünde önemli olmak değil, kendi sınırlarını aşma, duvarlarını yıkma hissiyatı önem kazanır. Şiddet tüm vicdanı ve bilinci bulanıklaştırmış, kişiyi neredeyse bir esrime halinde etkisi haline almıştır (2009:22-37).

Sofsky şiddeti bağımsız bir varlık veya süreç olarak ele almaya çalışmaktadır. Bu anlamda burada ele alınmaya çalışılan çerçeveye yakın durduğu söylenebilir. Bu çerçeve içerisinde şiddetin amacı olsun ya da olmasın, *kendine has bir dil* olduğu söylenebilir. Şiddet zamana ihtiyaç duyar. Zamansal boyut onun için çok önemlidir. Hem bireysel hem de kolektif anlamda belli bir yoğunlaşmayı ve çoğu zaman birlikteliği gerektirdiğinden ancak zamanla varolabilir.

Kimi düşünürler bireysel ve kolektif şiddet üzerinden kimi kategorilendirmelere gitmektedirler. Bu ayrımlar daha ziyade kurum ve birey kavramları üzerinden yapılır. Reemtsma (1998:37-40), Mitscherlich'in düşüncelerinden yararlanarak böyle bir ayrıma gitmektedir. Mitscherlich'e göre iki tür vahşet biçimi vardır. Birincisi caninin zevk aldığı vahşettir ki buna "sıcak" vahşet adını verir, diğeri ise caninin doğrudan doyuma ulaşmasına neden olmayan bir vahşet biçimidir ki buna "soğuk" vahşet der. "Sıcak" vahşeti uygulayan kişi bunu sapkın içgüdüleri veya ortadan kalkan iç ve dış engeller nedeniyle yapar. Diğeri ise bir nevi "vahşet işçisidir". O kendisine söyleneni yapmakta, ancak dur denildiğinde durmaktadır. Dolayısıyla yaptıkları "normal" sayılır. O belli kurumların kontrolünde vahşetini

uygulamaktadır. İçgüdüleri bu kurumlar tarafından sıkı bir kontrol altındadır. Sıcak caninin kontrol ya da tedavi edilmesi gerekir. O “barbar” ve “vahşi” sayılır. Soğuk cani ise devlet adına çalıştığı için “uygardır”. Vicdanın belirleyen kurumlar olmuştur. İşini bir anlamda “izinli” yapar. Reemtsma bu noktayı yorumlayarak geliştirir. O “sıcak” ve “soğuk şiddet” arasında bir ayırım yapar ve bu ayırımın temel ögesinin keyfiyet olduğunu söyler. Bu keyfiyet “uygarlık” ve “barbarlık” arasındaki sınırı da belirler ona göre. Şiddet özelleştikçe, kişinin inisiyatifine bırakıldıkça barbarlaşır. Çünkü bireyin özelinde hiçbir sınırlandırma yoktur. Bu anlamda kurumsal sınırlandırmaların çok önemli olduğunu söylemekte, bu sınırlandırmaların uygarlığın göstereni olduğunu belirtmektedir. Örneğin verilen emirler belli bir törensellik altında gerçekleştirilmekte, kişisel bir hamleye büyük ölçüde izin verilmemektedir. Kurumlar bu törensel uygulamalar gibi araçlarla kendilerini sınırlandırma yoluna gider ki bu da kurbanın lehine olan bir durumdur. Reemtsma kurumların bu kendini sınırlandırma niteliğinin önemli olduğunu söylemektedir. Ancak insanlar verilen emirlere ve sınırlandırmalara harfiyen uymazlar. Reemtsma, insanların kendilerine söylenen her emri yerine getirmesinin ancak masalarda olabileceğini söyleyerek, insanların bu buyruklar altında da tercihlerini kullanabileceğini vurgular. Ona göre, tarihsel deneyimlerimiz insanı şiddete yönlendirenin büyük oranda koşullar olmadığını göstermiştir, şiddetin insanın yeteneklerinden birisi olabileceği pekala söylenebilir. İnsan bu yeteneklerini uygulama ve uygulamama konusunda son aşamada özgürdür (1998:40).

Bu özgürlüğün nasıl kullanılacağı aynı zamanda bir özimiz sorunudur Reemtsmaya göre. Avrupa uygarlığının bu sorunu 16. Yüzyılın ikinci yarısı ve 17. Yüzyılın ilk yarısından itibaren çözdüğünü ileri sürmektedir. Bu tarihsel dönemden itibaren Avrupa yeni özimizini oluştururken, şiddeti aşılması gereken bir olgu olarak değerlendirmiş ve bu ideal ile şiddet belli alanlarla sınırlandırılıp kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Tabii ki bu bir idealdir ve Avrupa'nın kendisini görmek istediği biçimdir; ama bu bile önemlidir (Reemtsma 1992:57).

Gerek Reemtsma'nın gerekse de Sofsky'nin şiddet konusunu görelilik olarak bağımsız bir şekilde ele almaya çalışmaları değerli çabalar. Her ne kadar çalışmalarının merkezi bir kavramı olmasa da tartışmalarının belli bir yönünün *vicdan* kavramı etrafında döndüğü söylenebilir. Sorun insanın vicdanının olup olmamasından ziyade, şiddet ve vicdan arasındaki karmaşık ve dinamik ilişki ve etkileşimdir. Hatta şu bile söylenebilir: İnsanlık tarihinin önemli bir boyutu, şiddet ve vicdan arasındaki bu ilişkiyi ve etkileşimi denetleme, sınırlama, dönüştürme, yok etme ve doğurma çabalarıyla geçmiştir. Neredeyse insanın oluşturduğu hemen hemen bütün sosyal organizasyonları oluşturan veçhelerden birisi bu çabalar. Akrabalık ilişkilerindeki kimi düzenlemelerden devletin çoğu kurumunun inşasında bu çabanın izleri görülür. Örneğin hukuktaki ceza ve yargılama sistemi, suç kavramı bireyin vicdanı hesaplaşmasına yöneliktir. Aynı şekilde dinlerdeki kefarete kavramı bu bağlamda yer alır. Aşağı yukarı her toplumda olan en genel cezalandırma yöntemi olan yaşanan topluluktan dışlanma (veya korkusu) yine bireyin vicdanını yönlendirmeye ilgilidir. Sofsky'nin dile getirdiği şiddetten zevk alma veya onu rutine bağlama durumu ya da Reemtsma'nın sıcak veya soğuk şiddeti, içinde yaşanan toplumla birey arasındaki vicdan üzerinden tanımlanabilecek karşılıklı manipülasyon ilişkisiyle alakalıdır.

Şiddet ve vicdan arasındaki ilişki üç boyut içerisinde algılanabilir. Bu boyutları antropolog Aijmer'in önerdiği üç düzen üzerinden fakat onu değiştirerek ele alabiliriz. Aijmer şiddet konusu üç düzen veya bağlam üzerinden ele alınmasını önermektedir. Bunlar, imgelemsel, söylemsel ve etolojik düzendir. İmgelemsel düzen gündelik dilin dışında işleyen ve göndermede bulunulamayan bir alandır. Dilsel alanın ötesinde ikonik kodlarla işler. Söylemsel düzen, gündelik yaşam içerisinde sosyal dünyalar inşa edilirken, kişilerin performatif edimlerinde kullandıkları dil, mimik, jest, resimler ve diğer tüm görsel ve sese dayalı materyallerdir. Etolojik düzen de, insanın faaliyetlerinin biyolojik/genetik bir boyutu olduğuyla ilgilidir. Aynı zamanda insan beynindeki düşünme ve hatırlama ve sinir sisteminin kimyasını da içerir (2000:3-4). Aijmer'in önerdiği bu üç düzene paralel ama biraz farklılaştırılmış üç veçhe şunlar olabilir: Bilinçdışı/imgelemsel, maddi/gündelik ve biyolojik/genetik boyut. Söylemsel boyutun gündelik ilişkilerdeki belli pratikler içerisinde oluştuğunu söylüyorsak, o halde aslında söylemlerde maddi ilişkilerin bir parçasıdır. İmgelemsel boyutta büyük oranda bilinçdışından etkilenmektedir. İkonik ve simgesel kodlar bilinç düzeyine çıksalar da büyük oranda bilinçdışı yollarla taşınırlar. Aijmer'in kendi önerdiği düzenlerin iç içe ve bütüncül olduğunu vurguladığı gibi, belirttiğimiz bu üç boyut da iç içe ve bütüncül bir şekilde varolurlar.

Tüm kültürler bu üç boyut içerisinde varolurlar ve bunları belli bir yaşam bütünlüğü içerisinde eritirler. Yani kültür, zamana dayalı, her an dönüşüme açık, her yana yayılan bir havza gibidir. Şiddet de bu havza içerisinde bu karşılıklı etkileşimlerin içerisinde doğan karmaşık bir varlık alanıdır. Bireyler bu kompleks etkileşimler ağının içerisinde yer alırlar ve kendilerini manipüle ederler veya manipüle edilirler. Fakat bu kendi içerisinde tekdüze giden bir süreç değildir. Önceden tahmin edilebilirliği, öngörülebilirliği çoğu zaman mümkün olmaz. Sofsky'nin yukarıda belirttiği gibi kendine has bir dinamiği ve serbestliği vardır.

Şiddetin ve karşısında onunla diyalektik bir ilişki içinde olan vicdanın karşılıklı bir etkileşimsellik içerisinde anlaşılması gerektiği bu yazının temel önermesidir. Bahsedilen önerme, gerek edebi alandan gerekse siyasal/toplumsal alandan seçilen örnekler üzerinden temellendirilmeye çalışılacaktır.

İnsanlık Durumu ve Şiddet Dili

Büyük Fransız yazar ve eylem adamı Andre Malraux'un başyapıtlarından birisi olan 'İnsanlık Durumu' isimli romanı, gerçekten isminin çağrıştırdığı gibi hızla değişen siyasal ve toplumsal devrimler karşısında insanın karmaşık varoluş durumunu anlatır. Romanda, Çin bağlamında bizzat devrim mücadelesi veren, farklı etnik gruplardan ve kültürlerden gelen devrimcilerin yaşadıkları çalkantılar ve psikolojik durumlar, edebi ve akıcı bir dille anlatılır. Özellikle bu yazıda ele alınacak olan kitabın başındaki cinayet sahnesi, belki de bir insanın bir şiddet eylemini gerçekleştirirken yaşadığı çelişkileri kısacası durumunu en etkili şekilde anlatan parçalardan birisidir.

Romanın giriş kısmı bu cinayet sahnesiyle açılır. Çen isimli karakter uyuyan bir adamı öldürmek zorundadır. Fakat cinayeti işlemek hiç de o kadar kolay olmayacaktır onun için. Yatakta uyuyan bedeninin başında, dış dünyadan kendini soyutlamış bir halde uzun süre durakalır. Bu sırada içinden karmaşık hisler ve düşünceler geçer. Odada yatakta yatan bedene

vuran ışığın açısı sanki onun tüm canlılığını vurgulamak ister gibidir. Roman Çen'in kararsızlığıyla açılır:

“Çen cebinliği kaldırmayı deneyecek miydi? Yoksa cebinliğin üstünden mi vuracaktı? İçindeki boğuntu karnını buruyordu; kararlı olduğunu biliyordu, ama tavandan inip, belli belirsiz bir gölgeden daha fazla seçilemeyen bedeninin üstünü kaplayan muslin yığını onu büyülemişti sanki ve kararlılığı, durgunlaşmış aklı içinde bir düşünce olmaktan öteye gitmiyordu... Bu adamın ölmesi gerektiğini yineleyip duruyordu. Aptalcaydı bu yaptığı: Çünkü onu öldüreceğini biliyordu. Yakalanmış yakalanmamış, idam edilmiş edilmemiş, umurunda bile değildi... Gözlerini kırpıştırıp duran Çen, içindeki savaşı bulmayı beklerken, kurban rahibini keşfediyordu midesini bulandıran bir tiksinti duygusuyla... Tek bir hareket ve adam ölecekti. Onu öldürmek bir şey değildi: Asıl olanaksız görünen ona dokunmaktı (Malraux 2003:9-11).”

Romanın ilk kısmı Çen karakterinin cinayeti işlemeye başlamadan hemen önceki vicdan muhasebesini kısa betimlemelerle ama etkili bir şekilde vermektedir. Öyle şartlanmış bir anda bile kendi “savaşçı” ruhunu bilincine çıkarmaya çalışmakta, ama ancak kendisini “kurban sunan bir rahip” gibi hissedip tiksiniyor. Burada bilinçdışı bir hissiyat vuku bulur. Sanki öldüreceği andan büyülenmiş gibidir. Bu da cinayet işlemenin sadece bir öldürme işi olmadığını düşündürür. Elindeki hançerle cinayeti işlerken hissettiği şey ise *şiddetin dönüştürücü dilidir*: “...silahına sınıksız yapışmış Çen yaşayanlar dünyasından giderek kopup, bu sarhoşluğa gömülüyordu. Parmakları giderek kasılırken, kol kasları gevşiyordu ve bütün kolu bir ip gibi sarsılarak titremeye başladı. Bunun nedeni korku değil, çocukluğundan beri duymadığı acımasız ve görkemli bir ürküntüydü: İnsansız bir yerde, hem dehşet hem de kan dökmenin zevki tarafından ezilmiş, yoğrulmuş bir halde ölümlerle baş başaydı (2003:12).” Şiddetin “görkemli, zevkli ama bir o kadar ürkütücü” varlığı içindedir artık. Şiddet onu dönüştürmüştür. Bir anlığına da olsa tüm diğer dilleri bir kenara çeken ve öne çıkan *şiddet diliyle* varolmuştur. Fakat çok kısa bir süre içerisinde onun diyalektik kardeşi vicdan şiddetin yanı başında beliriverir. Cinayeti işledikten hemen sonra, kendisinin bulunduğu binanın dışındaki insanlarla artık aynı olmadığını hisseder: “Aşağıda, en aşağılarda, sarımsaklı bir sisin içinden süzülerek ıslak kaldırım taşları, rayların soluk çizgileri tarafından yansıtılan geceyarısı ışıkları, öldürmeyen insanların yaşamıyla titreşiyordu. Orada milyonlarca hayat vardı ve şimdi hepsi onunkini dışlıyordu; ama sanki ağırlığı üzerinden kalkan, berikinin kanı gibi oluk oluk bedeninden dışarı akan ölümün yanında, diğer insanların sefil suçlamalarının ne önemi vardı? (2003:13).” Artık kendisi şiddetin dolayısıyla ölümün karanlık dünyasının bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla vicdanı onu diğerlerinden ayırmaktadır. Çen kendisini cinayetin ruh haline o kadar kaptırmıştır ki, öldürdüğü aracı kişiden alması gereken silah anlaşmasına dayalı kâğıdı almayı son anda hatırlar. Çen içinde bulunduğu devrimci grup adına cinayeti işlemiştir, ama sonuçta sorumluluğu olduğunu düşündüğü bu durum, onu şiddeti ve vicdanı arasında bırakmıştır.

Vicdan ve şiddet arasındaki karşılıklı etkileşimselliğin vurgulandığı diğer bir yapıt David Cronenberg'in 2005 yılında sinemaya aktardığı "Şiddetin Tarihi"dir. Film "kirli" geçmişine sünger çektiğini sanan Tom Stall isimindeki karakterin başına gelenlere odaklanır. Tamamen unutmış olduğunu sandığı geçmişinde adı Joey Cusack olan Tom'un, geçmişinden kaçması sandığı kadar kolay olmayacaktır. Küçük bir Amerikan kasabasında ailesiyle mutlu ve huzurlu bir hayat süren Tom'un işlettiği kafeye iki "kötü" adamın gelmesi ve Tom'un istemeden onları

"temizlemek" zorunda kalışı, hayatında filmin sonuna kadar önüne geçemeyeceği bir şiddet sarmalının da doğmasına yol açacaktır. Kasabada ve yerel basında bir kahraman olarak karşılanan Tom'un adı her yerde duyulacaktır. Kısa bir süre sonra kasabaya gelen Tom'un eski "belahları", onu ve ailesini rahatsız etmeye başlayacak ve Tom olaylara müdahil olmak zorunda kalacaktır. Bu sırada kendisinin gerçek kimliğinin ortaya çıkmasıyla, ailesiyle, özellikle de eşiyile arası bozulacak ve aralarındaki ilişki *şiddetli* bir hal alacaktır. Tom'un hastanede yatarken eşine gerçek kimliğini itiraf etmek zorunda kaldığı sahnede, eski kimliğini çöle gidip uzun süreler süren mücadeleler sonunda unuttuğunu ve bunun tam üç yılını aldığını söylemesi dikkat çekicidir. Tamamen şiddetin diliyle yaşamış olan Joey Cusack'in, ancak uzun süren bir vicdan muhasebesine girmesi sonucunda yeni bir kimliğe ve "insanlığa" kavuşması mümkün olmuştur. Fakat ne yaparsa yapsın şiddetten kaçamayacaktır. Film şiddetin tarihçesinin bedenimizde, dolayısıyla doğamızda yazılı olduğunu yavaş yavaş ima ederken, şiddetin her zaman bizimle olduğunu vurgular. Filmde gösterildiği gibi şiddet bir anlığına da olsa insana zevk verir, özgürleştirir ve dönüştürür. Şiddet yaşam boyu kaçınılabilecek bir şey değildir, ancak vicdanla dengelenmesi gerekir. Geçmişinden gelen şiddet Tom'a kendi vicdani rahatlığı içinde yaşamasına izin vermez. Ağabeyinin başı olduğu mafya onu zorla içinden çıktığı "yuvasına" geri dönmeye zorlayacaktır. Şiddeti ancak şiddetle "temizleyebilecektir". Tom için şiddet kendini "unutturmaz", ona ancak mesafe koyabilmiştir.

Peki, bir insan içinde yaşadığı şiddeti kendine döndürürse ne olur? Belki de, şiddetin dönüştürücülüğünün en fazla hissedildiği alanlardan birisi insanın kendisine uyguladığı şiddettir. Özellikle insanın kendi bedeninde açtığı yaralar, attığı çizikler, yaptığı dövmele türünden sembolik içeriği de olan hamleler, insanın kendine yönelik vicdanının sınırlarını da zorladığı ve denetimini eline almaya çalıştığı eylemlerdir. Le Breton, insanların yaşama karşı ıstırap duydukları zaman bu tür kendine şiddet eylemlerinin temel amacının yaşama tutunmak olduğunu savunmaktadır (2011). Özellikle günlük yaşamlarında diğer insanlarla olan etkileşimlerinde belirsizlik yaşayan, diğer insanlara bağlı olan şeylerin muğlâklığından yakınan, onların bakışlarından ya da kayıtsızlıklarından çok çabuk etkilenip dalgalanmalar yaşayan, kendilerini onlara farketmediğini düşünen kişilerde bu tür vakalar daha çok olmaktadır. Çoğu zaman bu tür eylemler belli bir mahremiyet taşır ve uzun süre ortaya çıkmayabilir. Bu kendine dönük yaralama eylemleri acı meselesini doğurur. Buradaki 'acı', insanın kendisini kaybettiği, kendisini diğerlerinin nezdinde hissedemediği veya dünyada varoluşunun anlamsızlaştığını düşündüğü anlarda, onu dünyaya bağlar. Bedenine yönelik şiddete başvuran kişiler kollarına, bacaklarına, göğüslerine attıkları kesiklerle veya yakmalarla bir anlığına da olsa dönüştüklerini ve yaşama karşı farkındalık duygularının arttığını hissederler (2011:32-37). Bu anlık acı içinde bulunulan yaşamsal ıstırapı yatıştırır ya da unutturur. Çünkü ıstırap dayanılmazdır ve kişiliği çökertir. Kişinin vicdanı buna el vermez. Ve bu noktada vicdan şiddete kapı aralar. Fakat bu tamamen geçici bir durumdur; kesinlikle kalıcı bir yatışma sağlamaz. Bir süre sonra etkisi geçer ve hissedilen bitkinlikle o kimse tekrardan kendisine karşı şiddet içeren bir hamlede bulunur. Breton bu döngüsellığı şu şekilde açıklar: "Bedene verilmiş zararlar, konuşmak mümkün olmadığında deriye teslim edilmiş çılgınlardır... Bedene başvurma sözün ve düşüncenin boşluğunun işareti, anlamın kaçmasıdır. Sözcüklerle dile getirilemeyen şey kan ve acı dili olur. Yara, dili başka bir düzeye taşımak ister, içinden çıkılmayan ilişkinin, hayata

karşı çaresizliğin, güçsüzlüğün ötesine geçmek ister. Birey hayatına ya da sorumlularına karşı bağırıp çağıracağı ya da acısını haykıracağı yerde kendisine karşı cephe alır (2011:34).”

Yukarıda söylenenler ışığında, şiddet dilinin insanı bazı anlarında yaşama bağlayan bir niteliği olduğundan söz edilebilir. Bazı insanlar ancak kendilerine acı çektirerek varolabilmektedirler. Yalnız bu varoluş çabasının uç örnekleri de vardır. İntihar bombacılığının böyle bir vaka olduğu ileri sürülebilir. Bu varsayım ilk başta paradoksal gibi görünse de aslında öyle değildir. Burada varoluş ancak yokoluşa sürdürülebilecektir. Tutunma ancak *öbür dünyada* olabilecektir. Özellikle Filistin bağlamında görülebilen şahadet biçimleri tam da böyle bir bağlamda yer almaktadır. Khosrokhavar’ın (2006:137-142) da vurguladığı gibi, özellikle 2000 yılından itibaren başlayan İkinci İntifada Filistinlilerin artık bir ulus devlet kurabileceklerinin imkânsız olduğunu hissetmeleriyle başlamıştır. Dolayısıyla Filistinli genç erkekler için şahadet yaşamı toparlamanın tek yolu haline gelmiştir. Farklı parçalara veya bölgelere bölünen bir toprak parçasında bir ulus olmanın gerekli koşulu olan beraberliğin sağlanamayışı, gündelik yaşamdaki İsrail devletinin baskısı, her alanı tıkayışı ve yaratılan ümitsizlik Filistinli gençleri bu yola sevk etmektedir. Gündelik yaşamda basitçe bir yerden bir yere gidememe durumu, her gün farklı bir yerin kapatılması veya sıkı kontrol edilmesi ve sistemli küçük düşürme, Filistinli gençler arasında büyük bir öfkeye ve ıstıraba yol açmaktadır. Bu ıstırabı bastırabilecek bir kurtuluş umudu veya bir istikrar da ortadan kaybolmuştur. Onları Batılı kişilerden ayıran durum budur.

Filistinli gençlerin en azından bir kısmı açısından ıstırap tüm hayata yayılır ve dayanılmaz hale gelir; onları ancak ölüm “paklar”. Dolayısıyla bu bireylerin vicdanı, her yerin potansiyel bir “yaşarken ölmek” durumuyla kaplandığı bir yerde ölümden rahatlamayı seçer. Bu dünyada bir yerleri olmadığını hisseden ve bunun ıstırabını hisseden Filistinliler kendilerini ölümden var ederler. Şehit olarak cennetteki yerlerinin hazır olduğuna ve kendileri “şehit olurken” aynı anda birkaç İsrail vatandaşını “yok ettiklerine” inanmaları, buradaki şiddet dilini onlar açısından tamamen “kutsal” bir hale getirir. Şiddetin dönüştürücü gücünün olabilecek en uç yansımasıdır bu. Artık kullanılacak tek dil olarak şiddetin “kutsallığı” kalmıştır. Bu kutsal olarak addedilen şiddet dolayısıyla kişi kendisini şahit olduğu dünya önünde, ailesi önünde ve düşmanları önünde “gerçekleştirmiş” olur. Bu ölüm bir son değil, sadece yeni bir başlangıçtır ona göre. Kurulamayan Filistin ulusu da öteki dünyada kurulacaktır.

Sonuç

Yukarıda bahsedilen örnekler şiddetin daima yanımızda olduğunu, her ne kadar tercihi ve manipülasyona açık bir yönü olsa da, *kendine has bir dil* olduğunu ortaya koymaktadır. Şiddet bireysel olsa da her zaman bir topluluk, cemaat ya da bir grupta ilgili olarak oluşur. Bireysel cinayetler veya kavgalar söz konusu olsa bile, genelde hep bir sosyal çevreyle bağlantılıdır. Kendine has bir dinamiği ve süreci olan şiddet dönüştürücü bir niteliğe haizdir. Bu dönüşüm anlık ve kısa sürelidir. Diğer tüm dillerin anlayamadığı, bertaraf edildiği bir anda bireyi hayata bağlayabilir, tabii ki bu bağlayış genelde birilerinin pahasına bile olsa. Yukarıda bahsedilen özneler şiddetin etkisiyle dönüşmektedirler; intihar bombacısı karakteri bunun olabilecek en uç örneğidir. Ölümler dönüşür ve "hayata" ancak öyle bağlanır. Tom Stall karakteri şiddetten uzaklaştığını, onu tamamen unuttuğunu zannetmiştir ama yanılır, en küçük bir kıvılcım onu dönüştürmeye yeter. Çen işlediğini cinayetle kendinden geçer ve dışarıda yaşayanların

dünyasından farklı bir boyutta olduğunu düşünür. Şiddet ıstırabı yok edebildiği gibi, çoğu zaman ardından koyu bir pişmanlığı ve ıstırabı bırakabilir. Burada şiddetin dönüştürücülüğünün o kişi açısından olumsuz ya da olumlu olması tartışılmamaktadır. Önemli olan, şiddetin anlık veya kısa süreli de olsa dönüştürücü bir dil olması ve diğer tüm dilleri yok eden veya onların olamadığı bir noktada ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla şiddetin en azından onu uygulayanlar açısından yıkıcılığının içerisinde "yapılandırıcı" bir yönünün bulunduğu vurgulanması gerekir.

Şiddetin bununla ilgili diğer çok önemli bir yönü de, yer yer tartıştığımız gibi vicdanla olan ilişkisidir. Şiddet ve vicdan arasında etkileşimsel bir ilişki vardır; aslında bunların iç içe ve diyalektik bir halde buldukları bile söylenebilir. Biri diğerine her an kapı aralayacak bir potansiyel içerisinde bulunur. Bu durum bilinç ile bilinçdışı arasındaki karmaşık ilişkiye benzetilebilir. Biri ön plana çıktığında diğeri bastırılır veya ötelenir. Zaman zaman bunlar birbirinin içerisinde bulanırlar, bu da o kimseyi karmaşık ve zorlayıcı bir sürecin içerisine sokar. Yukarıda verilen tüm örnekler, bu bulantılı ve zorlayıcı sürecin, anılan özneldeki tezahürlerini ortaya koymaktadır. İntihar bombacısı bile bundan muaf değildir. Artık vicdanının tutunabileceği tek şey "kutsal" olarak addettiği toplu ölümdür. Tarih boyunca bireyin içinde yaşadığı kurumlar veya sosyal gruplar tarafından manipüle edilmeye çalışılan şey, şiddet ve vicdan arasındaki bahsedilen bu karmaşık varoluştur. Bu Reemstma'nın yukarıdaki kavramlarını kullanacak olursak, sıcak veya soğuk şiddet de olsa, barbarlık ya da uygarlık da olsa farketmez. Bilinçdışımızın ve onun etkilediği imgelem dünyamızın yoğun bir parçası olan şiddet ve vicdan, gündelik hayatımızın maddi süreçselliğinde belirir, kendini hissettirir, dönüştürür ve geri çekilir ve bu böyle sürer gider.

KAYNAKÇA

- AIJMER, Göran, (2000), "Introduction: The Idiom of Violence in Imagery and Discourse", (Ed. Göran Aijmer, Jon Abbink), Meanings of Violence, s.1-21, Berg Publishers, Oxford.
- ARENDR, Hannah, (2009), Şiddet Üzerine, (Çev., Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul.
- LE BRETON, David, (2011), Ten ve İz – İnsanın Kendini Yaralaması Üzerine, (Çev., İsmail Yerguz), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- KHOSROKHAVAR, Ferhad, (2006), İntihar Bombacıları – Allah'ın Yeni Şehitleri, (Çev., Tülay Duman), Versus Yayınları, İstanbul.
- MALRAUX, Andre, (2003), İnsanlık Durumu, (Çev., Ali Berktay), İletişim Yayınları, İstanbul.
- REEMSTMA, Jan Philipp, (1998), Vahşeti Kavramak – İnsan Zulmünü Açıklama Denemeleri, (Çev., Ender Ateşman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- RICHES, David, (1989), "Şiddet Olgusu", (Ed. David Riches), Antropolojik Açıdan Şiddet, (Çev., Dilek Hattatoğlu), s.10-41, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

SCHEPER HUGHES, Nancy, “A Genealogy of Genocide”, Modern Psychoanalysis, C.28, S.2, s.167-197.

SIMMEL, Georg, (2009), Bireysellik ve Kültür, (Çev., Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.

SOFSKY, Wolfgang, (2009), Dehşetli Zamanlar – Amok Terör Savaş, (Çev., Dilek Zaptçioğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.